

Identification and Analysis of Smart Tourism Development Scenarios: A Case Study of Gonabad County

Amirhosein Okhravi ^{1✉}, Majid Azimi ²

1- Associate Professor, Department of Management, Faculty of Humanities sciences, University of Gonabad, Gonabad, Iran.

2- Department of Management, Faculty of Humanities sciences, University of Gonabad, Gonabad, Iran.

Article Info

Article type:
Research Paper

Keywords:
Smart Tourism,
Development
Scenarios, Multi-
Criteria Decision
Making, Destination
Ranking, Evidence-
Based Governance

Received:
?

**Received in revised
form:**
?

Accepted:
?
pp. ?-?:

Abstract

The development of the smart tourism industry at the county level requires the identification of key influencing factors and their prioritization in accordance with the specific local conditions of each region. In the smart tourism paradigm, destination development is increasingly understood as a data-driven, governance-oriented, and decision-support process rather than merely infrastructure expansion. Therefore, identifying and prioritizing development drivers becomes a core component of smart destination management. The aim of this study was to identify, localize, and prioritize the driving factors of tourism industry development in Gonabad County, as well as to rank the tourism destinations of this county based on scientific indicators. This applied research adopts a mixed-methods approach and was conducted in three stages. In the first stage, using the meta-synthesis method and a systematic review of domestic and international studies, 34 sub-components were identified and classified into 7 main components. Subsequently, based on expert judgments and consensus within the research team, 23 factors relevant to the conditions of Gonabad County were selected and prioritized using the Importance-Performance Analysis model integrated with Group Fuzzy Analytic Hierarchy Process (IPA-G-FGAHP), and accordingly, short-term and long-term development-oriented scenarios for the tourism industry were formulated. In the third stage, employing the VIKOR multi-criteria decision-making method, 11 tourism destinations in four categories of natural, historical, religious, and urban attractions were evaluated and ranked based on 7 components and 17 indicators. The findings indicate that focusing on higher-priority driving factors and improving the components with the largest gaps between the current and desired conditions can provide a scientific and practical basis for smart, evidence-based planning and intelligent destination governance in Gonabad County.

Citation:

Publisher: Vali-e-Asr University of Rafsanjan

<http://doi.org/10.22072/tmsse.2026.2079777.1110>

The Author(s) ©

* Corresponding Author, Okhravi@gonabad.ac.ir

Extended Abstract

Introduction

Tourism has emerged as one of the most influential industries in global economic development, contributing significantly to employment, income generation, and sustainable regional development. In many developing regions, tourism—especially nature-based and cultural tourism—plays a critical role in strengthening local economies and enhancing community resilience. Gonabad County, located in southern Razavi Khorasan Province and endowed with rich historical heritage, natural attractions, cultural assets, and religious sites, holds substantial potential for tourism development. However, achieving sustainable growth in this sector requires the identification of key driving forces, an analysis of future development pathways, and a systematic, criteria-based ranking of tourism destinations.

In the smart tourism paradigm, destination development is conceptualized as a systemic, data-driven governance process in which analytical tools support evidence-based decision-making. Therefore, identifying and prioritizing development drivers is not merely a descriptive exercise but a foundational step toward intelligent destination management and smart resource allocation. Smart tourism emphasizes the integration of technology, knowledge management, stakeholder connectivity, and data-driven governance mechanisms to enhance destination competitiveness and sustainability.

Accordingly, this study aims to identify, localize, and prioritize the driving forces of tourism development in Gonabad County and to rank the county's main tourism destinations using structured indicators.

Methodology

This applied research employed a mixed-methods design implemented in three major stages: Stage 1– Identification of Driving Forces (Qualitative): Using the meta-synthesis method and a systematic review of domestic and international studies, 34 sub-components were extracted and subsequently categorized into seven main components. Based on expert consensus, 23 contextually relevant factors were selected for further analysis.

Stage 2– Prioritization and Scenario Development (Quantitative): The integrated IPA-G-FGAHP model was used to prioritize identified driving forces, evaluate the current status, and determine the gap to the desired level. Short-term and long-term development scenarios were then formulated, emphasizing factors with the highest importance–performance gaps. Stage 3– Ranking Tourism Destinations (Quantitative): A total of 11 tourism destinations were evaluated across four attraction types (natural, historical, religious, and urban). Using VIKOR, destinations were ranked based on seven components and 17 performance indicators. The integration of meta-synthesis, IPA–G–FGAHP, and VIKOR constitutes a systemic decision-support framework aligned with smart tourism governance. It enables structured, data-informed prioritization, performance-gap analysis, and scenario-based planning at the county level, while providing an operational analytical tool for intelligent destination management.

Results

The findings from Stage 1 showed that the driving forces shaping tourism development in Gonabad can be categorized into seven core components: socio-cultural, historical, ecotourism, urban management, environmental, transportation, and service-related factors. Five critical drivers emerged as the most influential:

1. Enhancing the county's historical role within the provincial spatial system
2. Promoting and utilizing ecotourism attractions
3. Leveraging local ceremonies and traditional rituals
4. Expanding ecotourism-related activities
5. Strengthening cultural management systems

In the destination-ranking analysis, results indicated that:

- Gonabad, Bidokht, Kakhk, and Rīyāb obtained the highest rankings.
- Historical and urban attractions had the strongest influence on final destination scores.

• Darb-e-Soufeh and Hangam showed the lowest short-term development potential. The analytical prioritization of drivers provides a structured knowledge base for intelligent intervention design, reducing reliance on intuitive or fragmented planning approaches.

Discussion and Conclusion

From a smart tourism governance perspective, sustainable tourism development in Gonabad requires targeted, data-informed strategies centered around strengthening historical identity, expanding ecotourism capacities, and enhancing socio-cultural management. Prioritizing the key drivers helps local authorities allocate resources more effectively, capitalize on unique regional features, and design tailored development pathways. The ranking of destinations highlights areas with high investment potential, indicating that with targeted infrastructure investment, data-informed marketing strategies, coordinated stakeholder engagement, and service-quality enhancement, these destinations can significantly contribute to regional tourism growth. Overall, policymakers are encouraged to implement scenario-based planning approaches derived from this study to advance sustainable tourism development in Gonabad County.

In line with the smart tourism paradigm, these scenario-based strategies function as intelligent governance tools that reduce uncertainty, enhance coordination among stakeholders, and support adaptive policy-making through structured analytical evidence. Thus, the study moves beyond conventional development planning toward a smart, evidence-driven management model tailored to sub-regional destinations.

From a theoretical perspective, this study contributes to the operationalization of smart tourism at the sub-regional scale by translating the smart governance paradigm into a structured, multi-criteria analytical framework. The proposed model demonstrates how local destinations can move from traditional tourism planning toward intelligent, data-supported decision-making systems.

Declaration of Generative AI and AI-assisted technologies in the writing process

The authors declare that they did not use any artificial intelligence (AI) tools in the preparation of this manuscript.

Funding

This article is not sponsored

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

شناسایی و تحلیل سناریوهای توسعه گردشگری هوشمند: مطالعه موردی شهرستان گناباد

امیرحسین اخروی^۱، مجید عظیمی^۲

۱- دانشیار، گروه مدیریت، دانشکده علوم انسانی، مجتمع آموزش عالی گناباد، گناباد، ایران.

۲- گروه مدیریت، دانشکده علوم انسانی، مجتمع آموزش عالی گناباد، گناباد، ایران.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:

پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۳۹۹/۰۴/۰۴

تاریخ بازنگری:

۱۳۹۹/۰۴/۰۴

تاریخ پذیرش:

۱۳۹۹/۰۴/۰۴

صص. ۲-۳

کلید واژه‌ها:

گردشگری

هوشمند،

سناریوهای

توسعه،

تصمیم‌گیری

چندمعیاره،

رتبه‌بندی مقاصد،

حکمرانی مبتنی بر شواهد.

توسعه صنعت گردشگری هوشمند در سطح شهرستانی نیازمند شناسایی عوامل کلیدی اثرگذار و اولویت‌بندی آن‌ها با توجه به شرایط بومی هر منطقه است. در چارچوب رویکرد گردشگری هوشمند، توسعه مقصد نه صرفاً به معنای گسترش زیرساخت‌ها، بلکه به منزله فرآیندی داده‌محور، تصمیم‌یار و پشتیبان تصمیم‌گیری و مبتنی بر حکمرانی هوشمند تلقی می‌شود. هدف این پژوهش، شناسایی، بومی‌سازی و اولویت‌بندی پیشران‌های توسعه صنعت گردشگری در شهرستان گناباد و همچنین رتبه‌بندی مقاصد گردشگری این شهرستان بر اساس شاخص‌های علمی است. پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر روش، ترکیبی بوده و در سه مرحله انجام شد. در مرحله نخست، با استفاده از روش فراترکیب و مرور نظام‌مند مطالعات داخلی و خارجی، ۳۴ زیرمؤلفه استخراج و در قالب ۷ مؤلفه اصلی دسته‌بندی شد. سپس با اتکا به نظر خبرگان و اجماع تیم پژوهش، ۲۳ عامل متناسب با شرایط شهرستان گناباد انتخاب و با بهره‌گیری از مدل تحلیل اهمیت-عملکرد مبتنی بر فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی فازی گروهی (IPA-G-FGAHP) اولویت‌بندی گردید و بر این اساس، سناریوهای توسعه‌محور کوتاه‌مدت و بلندمدت صنعت گردشگری تدوین شد. در مرحله سوم، با استفاده از روش تصمیم‌گیری چندمعیاره ویکور، ۱۱ مقصد گردشگری شهرستان در چهار گروه جاذبه‌های طبیعی، تاریخی، مذهبی و شهری، بر اساس ۷ مؤلفه و ۱۷ شاخص مورد ارزیابی و رتبه‌بندی قرار گرفتند. نتایج پژوهش نشان داد تمرکز بر پیشران‌های دارای اولویت بالاتر و بهبود مؤلفه‌هایی که بیشترین شکاف میان وضعیت موجود و مطلوب را دارند، می‌تواند مبنایی علمی و عملی برای برنامه‌ریزی داده‌محور و حکمرانی هوشمند مقصد در صنعت گردشگری شهرستان گناباد فراهم آورد.

استناد:

<http://doi.org/10.22072/tmsse.2026.2079777.1110>

© نویسندگان

ناشر: دانشگاه ولی عصر رفسنجان

مقدمه

با ورود به قرن بیست و یکم، صنعت گردشگری به عنوان یکی از سودآورترین و پویاترین بخش های اقتصادی جهان شناخته شده و رقابت فزاینده ای میان کشورها و مناطق مختلف برای جذب گردشگر شکل گرفته است (Amanpour et al., 2023: 92). این صنعت در دهه های اخیر به یکی از ارکان اصلی اقتصاد جهانی بدل شده و سهم قابل توجهی در تولید ناخالص داخلی و اشتغال کشورها ایفا می کند. گردشگری نه تنها یک فعالیت اقتصادی، بلکه ابزاری برای توسعه منطقه ای، بهبود کیفیت زندگی و تقویت پیوندهای اجتماعی تلقی می شود (Emami & Yasouri, 2023: 170).

گردشگری به ویژه برای کشورهای در حال توسعه، که با چالش هایی نظیر وابستگی به اقتصاد تک محصولی، بیکاری، محدودیت منابع ارزی و نابرابری های فضایی مواجه اند، از اهمیت دوچندان برخوردار است. این کشورها با هدف تنوع بخشی به منابع درآمدی و ایجاد اشتغال پایدار، به گردشگری به عنوان یک منبع ارزی چندبعدی و نسبتاً کم هزینه توجه ویژه ای نشان داده اند (Shirzadi et al., 2020: 166). در این چارچوب، جاذبه ها و مقاصد گردشگری به عنوان عناصر اصلی عرضه گردشگری، نقشی تعیین کننده در انتخاب مقصد سفر ایفا می کنند و کیفیت و نحوه مدیریت آن ها می تواند سرنوشت توسعه گردشگری یک منطقه را رقم بزند (Amanpour et al., 2023: 92).

در سال های اخیر، ادبیات علمی گردشگری از تمرکز صرف بر اهمیت و مزایای گردشگری عبور کرده و به سمت شناسایی عوامل پیشران، سازوکارهای تصمیم سازی و ابزارهای تحلیلی برای هدایت توسعه گردشگری در مقیاس های محلی و منطقه ای حرکت کرده است. پژوهش های جدید نشان می دهند که توسعه موفق گردشگری، بیش از آن که حاصل برخورداری صرف از جاذبه ها باشد، نتیجه شناسایی صحیح عوامل کلیدی اثرگذار، اولویت بندی آن ها و اتخاذ رویکردهای نظام مند در برنامه ریزی توسعه گردشگری است (Gemar et al., 2023; Pomianek & Kljajić, 2025; Chen et al., 2024).

در این راستا، مفهوم «پیشران های توسعه گردشگری» به عنوان عواملی که نقش کلیدی در جهت دهی، تسریع یا محدودسازی فرآیند توسعه ایفا می کنند، جایگاه ویژه ای در مطالعات اخیر یافته است. این پیشران ها می توانند ابعاد متنوعی نظیر زیرساخت ها، سیاست ها، سرمایه انسانی، نوآوری، محیط زیست و حکمرانی محلی را دربرگیرند (Nikbin, 2025) و شناسایی و اولویت بندی آن ها، پیش نیاز طراحی مسیرهای واقع بینانه توسعه گردشگری محسوب می شود (López-Molina, & Pulido-Fernández, 2023; Chen et al., 2024).

در سال های اخیر، مفهوم گردشگری هوشمند به عنوان رویکردی نوین در مدیریت مقصد مطرح شده است که بر یکپارچگی فناوری های اطلاعاتی، تحلیل داده، حکمرانی شبکه ای و سیستم های پشتیبان تصمیم گیری تأکید دارد. در این رویکرد، مقصد گردشگری به مثابه یک سیستم هوشمند در نظر گرفته می شود که از طریق جمع آوری، تحلیل و بهره برداری از داده ها، فرآیند تصمیم سازی و تخصیص منابع را بهینه می سازد. با وجود گسترش ادبیات گردشگری هوشمند در سطح کلان شهری، کاربرد این رویکرد در مقیاس های شهرستانی و مناطق کمتر توسعه یافته همچنان با خلأ پژوهشی مواجه است.

پژوهشی که به صورت هم زمان به شناسایی پیشران ها، اولویت بندی آن ها و تحلیل پیامدهای توسعه ای در قالب رویکردهای تصمیم یار بپردازند. بسیاری از مطالعات یا بر رتبه بندی جاذبه ها متمرکز بوده اند یا به بررسی کلی عوامل مؤثر پرداخته اند و کمتر به ترکیب نظام مند این دو رویکرد در مقیاس های محلی توجه شده است (Pomianek & Kljajić, 2025). این خلأ پژوهشی، به ویژه برای مناطق دارای ظرفیت بالقوه اما توسعه نیافته، اهمیت بیشتری می یابد. شهرستان گناباد، واقع در جنوب استان خراسان رضوی، یکی از مناطق دارای ظرفیت های متنوع و ارزشمند گردشگری در ایران است (شکل ۱). این شهرستان با برخورداری از میراث

تاریخی برجسته نظیر قنات قصبه گناباد (ثبت شده در فهرست میراث جهانی یونسکو)، جاذبه‌های فرهنگی، مناظر طبیعی و قابلیت‌های اکوتوریستی، از توان بالقوه بالایی برای توسعه گردشگری برخوردار است (UNESCO, 2016; Jamshidipour, 2023).

علاوه بر این، قرارگیری گناباد در مسیر ارتباطی استان‌های خراسان رضوی، خراسان جنوبی و سیستان و بلوچستان، موقعیت مواصلاتی مناسبی برای توسعه فعالیت‌های گردشگری فراهم کرده است (FAO, n.d). با این حال، شواهد و مطالعات موجود نشان می‌دهد که علی‌رغم وجود این ظرفیت‌ها، توسعه صنعت گردشگری در شهرستان گناباد متناسب با توان بالقوه آن محقق نشده است. این عدم توازن، صرفاً ناشی از کمبود جاذبه‌ها نیست، بلکه به فقدان شناسایی نظام‌مند عوامل پیشران، ضعف در اولویت‌بندی اقدامات توسعه‌ای و نبود مبنای علمی برای تصمیم‌سازی در سطح محلی بازمی‌گردد. از این منظر، مسئله اصلی پژوهش حاضر نه «وجود یا عدم وجود ظرفیت»، بلکه چگونگی شناسایی، بومی‌سازی و اولویت‌بندی پیشران‌های توسعه گردشگری و بهره‌گیری از آن‌ها در جهت هدایت توسعه منطقه‌ای است.

بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف شناسایی و اولویت‌بندی عوامل پیشران توسعه صنعت گردشگری در شهرستان گناباد انجام شده و در کنار آن، رتبه‌بندی مقاصد گردشگری این شهرستان بر پایه شاخص‌های علمی به‌عنوان هدف مکمل تحقیق دنبال می‌شود. این مطالعه تلاش دارد با اتخاذ رویکردی ترکیبی و تصمیم‌یار، پاسخی علمی به پرسش‌های زیر ارائه دهد:

۱. عوامل پیشران توسعه صنعت گردشگری کدام‌اند و در شهرستان گناباد چه مصادیقی دارند؟

۲. این عوامل از نظر میزان اهمیت و قابلیت ارتقاء در چه جایگاهی قرار می‌گیرند؟

۳. مقاصد گردشگری شهرستان گناباد از منظر ارزیابی و رتبه‌بندی علمی چه وضعیتی دارند؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

صنعت گردشگری به دلیل ماهیت میان‌رشته‌ای، چندبخشی و وابستگی شدید به زمینه‌های مکانی، نهادی و اجتماعی، بیش از بسیاری از فعالیت‌های اقتصادی نیازمند رویکردهای تحلیلی نظام‌مند در فرآیند برنامه‌ریزی و تصمیم‌سازی است. در سال‌های اخیر، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، گردشگری شهری به‌عنوان یکی از گونه‌های غالب گردشگری مطرح شده است؛ چرا که شهرها با تمرکز جاذبه‌های تاریخی، مذهبی، فرهنگی و خدماتی، ظرفیت بالایی برای جذب گردشگران متنوع دارند (Higham & Luck, 2022; Henseler et al., 2021).

با این حال، تجربه‌های جهانی نشان می‌دهد که وجود جاذبه‌های گردشگری به‌تنهایی تضمین‌کننده توسعه گردشگری نیست و موفقیت این صنعت در گرو شناسایی و مدیریت مجموعه‌ای از عوامل کلیدی است که مسیر توسعه را شکل می‌دهند (Zargham & Sedigh, 2025). از این منظر، سیاست‌گذاران گردشگری در دهه‌های اخیر بر دو محور اصلی تمرکز داشته‌اند: افزایش رضایت گردشگران و تضمین پایداری منافع حاصل از گردشگری برای جوامع میزبان (Shamseddini et al., 2022: 125; Firoozi & Zadoli-Khajeh, 2017: 30).

در سال‌های اخیر، مفهوم گردشگری هوشمند به‌عنوان پارادایمی نوین در مدیریت و توسعه مقصد مطرح شده است. در این رویکرد، مقصد گردشگری نه صرفاً به‌عنوان یک فضای جغرافیایی، بلکه به‌مثابه یک «سیستم هوشمند» در نظر گرفته می‌شود که بر یکپارچگی فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، تحلیل داده، مشارکت ذی‌نفعان و حکمرانی شبکه‌ای استوار است. گردشگری هوشمند بر تصمیم‌سازی مبتنی بر داده، استفاده از سیستم‌های پشتیبان تصمیم و تخصیص بهینه منابع تأکید دارد و هدف آن ارتقای کارایی، تاب‌آوری و پایداری مقصد است (Gretzel et al., 2015; Buhalis & Amaranggana, 2014).

در چارچوب گردشگری هوشمند، برنامه‌ریزی توسعه دیگر محدود به رویکردهای خطی و ایستا نیست، بلکه مبتنی بر تحلیل

سیستماتیک داده‌ها، شناسایی پیشران‌های کلیدی و طراحی سناریوهای سازگار با عدم قطعیت‌های محیطی است. از این منظر، روش‌های آینده‌پژوهی و سناریونویسی می‌توانند به‌عنوان ابزارهای تکمیل‌کننده مدیریت هوشمند مقصد تلقی شوند؛ زیرا امکان شبیه‌سازی وضعیت‌های محتمل، ارزیابی پیامدهای تصمیمات و اولویت‌بندی مداخلات سیاستی را فراهم می‌کنند (Gretzel et al., 2015؛ Del Chiappa & Baggio, 2015). همچنین بهره‌گیری از مدل‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره فازی و تکنیک‌های تحلیل شکاف، با فراهم‌سازی چارچوبی نظام‌مند برای وزن‌دهی، رتبه‌بندی و اولویت‌بندی عوامل توسعه، در راستای عملیاتی‌سازی حکمرانی هوشمند مقصد قابل تفسیر است. چنین رویکردهایی فرآیند تصمیم‌گیری را از حالت شهودی و غیرساختاریافته به سمت مدل‌های تحلیلی و شفاف سوق می‌دهد و با منطق مدیریت هوشمند و مبتنی بر شواهد هم‌راستا است (Buhalis & Amaranggana, 2014؛ Gretzel et al., 2015).

در ادبیات جدید گردشگری، این عوامل کلیدی تحت عنوان «پیشران‌های توسعه گردشگری» شناخته می‌شوند. پیشران‌ها نیروها یا متغیرهایی هستند که می‌توانند جهت، شدت و کیفیت فرآیند توسعه را در مقیاس‌های مختلف مکانی تحت تأثیر قرار دهند. این پیشران‌ها ممکن است ماهیتی اقتصادی، نهادی، اجتماعی، زیرساختی، محیطی یا مدیریتی داشته باشند و شناسایی آن‌ها، پیش‌نیاز هرگونه تصمیم‌سازی مؤثر در حوزه توسعه گردشگری محسوب می‌شود. مطالعات اخیر نشان می‌دهد که پیشران‌های توسعه گردشگری، ترکیبی از عوامل نهادی، سیاستی، فناوریانه، اجتماعی و محیطی هستند که نقش آن‌ها در مسیرهای توسعه مقصد به‌طور فزاینده‌ای مورد توجه قرار گرفته است (Gemar et al., 2023; Chen et al., 2024; Pomianek & Kljajić, 2025).

در این چارچوب، تمرکز صرف بر انگیزه‌های فردی گردشگران یا نظریه‌های روان‌شناختی سفر، پاسخگوی نیازهای برنامه‌ریزی توسعه در سطح مقصد نیست. اگرچه نظریه‌های انگیزشی گردشگری به درک چرایی رفتار سفر کمک می‌کنند (Khodapanah, 2022: 96; Aliakbari et al., 2018: 283)، اما در سطح برنامه‌ریزی مقصد، آنچه اهمیت دارد شناسایی عواملی است که قابلیت مداخله سیاستی و ارتقاء عملکرد سیستم گردشگری را دارند. از این‌رو، پژوهش حاضر به‌جای تمرکز بر انگیزه‌های فردی، بر پیشران‌های ساختاری و مدیریتی توسعه گردشگری تأکید دارد. با وجود گسترش مطالعات مرتبط با رتبه‌بندی جاذبه‌ها و سنجش جذابیت مقاصد، بررسی نظام‌مند پیشران‌های توسعه گردشگری و بهره‌گیری از سناریونویسی توسعه در مقیاس شهرستانی کمتر مورد توجه پژوهش‌های پیشین قرار گرفته است. این خلأ به‌ویژه در مناطق دارای ظرفیت بالقوه اما توسعه‌نیافته محسوس‌تر است. رویکردهای جدید سنجش توسعه گردشگری، بر ناهمگنی فضایی مقاصد درون یک منطقه تأکید دارند و توسعه را فرآیندی یکنواخت نمی‌دانند، بلکه آن را متأثر از تفاوت‌های کارکردی، نهادی و محیطی مقاصد محلی تحلیل می‌کنند (López-Molina & Pulido-Fernández, 2023).

در سال‌های اخیر، پیوند میان برنامه‌ریزی توسعه گردشگری و رویکردهای آینده‌نگر نیز مورد توجه قرار گرفته است. آینده‌پژوهی به‌عنوان دانشی نظام‌مند، با هدف شناسایی آینده‌های ممکن، محتمل و مطلوب، تلاش می‌کند تصمیم‌گیری‌های امروز را با در نظر گرفتن عدم قطعیت‌های آینده بهبود بخشد (Scarner, 2010; Safaeipour & Shanbepour, 2020). یکی از کارکردهای مهم این رویکرد در حوزه گردشگری، شناسایی پیشران‌های کلیدی و ترسیم مسیرهای توسعه در افق‌های زمانی مختلف است.

سناریونویسی در برنامه‌ریزی گردشگری به معنای پیش‌بینی قطعی آینده نیست، بلکه ابزاری برای مدیریت عدم قطعیت، ارتقای تاب‌آوری سیاست‌های گردشگری و طراحی مسیرهای توسعه‌ای در سطوح مختلف زمانی محسوب می‌شود. در این معنا، سناریوها مجموعه‌ای از وضعیت‌های محتمل توسعه هستند که بر اساس اولویت‌بندی پیشران‌ها و شرایط موجود ترسیم می‌شوند و به مدیران امکان می‌دهند پیامدهای انتخاب‌های مختلف را ارزیابی کنند (Gutierrez, 2021; Fattahzadeh et al., 2024: 93).

در چارچوب مباحث فوق و با توجه به اهمیت تحلیل پیشران‌ها در مقیاس‌های محلی، شهرستان گناباد به واسطه برخورداری از میراث جهانی قنات قصبه، علاوه بر اهمیت تاریخی و فرهنگی، به عنوان نمونه‌ای شاخص از پیوند میان منابع بومی، نظام‌های معیشتی و ظرفیت‌های گردشگری پایدار مورد توجه نهادهای بین‌المللی و پژوهش‌های تخصصی قرار گرفته است (UNESCO, 2016; Jamshidipour, 2023; FAO, n.d). بر این اساس، پژوهش حاضر با بهره‌گیری از شناسایی و اولویت‌بندی پیشران‌های توسعه گردشگری و تدوین سناریوهای توسعه، تلاش می‌کند چارچوبی تصمیم‌یار برای برنامه‌ریزی گردشگری در سطح شهرستان ارائه دهد. این رویکرد، به‌ویژه برای مناطق دارای ظرفیت بالقوه اما توسعه‌نیافته، می‌تواند مبنای واقع‌بینانه‌تری برای تخصیص منابع و اولویت‌بندی اقدامات توسعه‌ای فراهم آورد.

در امتداد چارچوب نظری فوق، بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که بخش قابل توجهی از مطالعات انجام‌شده در حوزه گردشگری، بر رتبه‌بندی جاذبه‌ها و مقاصد گردشگری متمرکز بوده‌اند. برای مثال، امانپور و همکاران (2023) با استفاده از تکنیک SWOT به امکان‌سنجی و اولویت‌بندی جاذبه‌های گردشگری در شهر باغ‌ملک پرداختند و نتایج آن‌ها بر برتری برخی جاذبه‌های خاص دلالت داشت. ذاکری و صادقلو (2021) نیز با بهره‌گیری از روش‌های آنتروپی و ویکور، جاذبه‌های گردشگری شهر مشهد را رتبه‌بندی کردند و حرم مطهر امام رضا (ع) را به عنوان مهم‌ترین مقصد شناسایی نمودند.

در کنار این مطالعات، برخی پژوهش‌ها به بررسی پیامدهای کلان گردشگری پرداخته‌اند. شکوری و همکاران (2017) با تحلیل داده‌های بین‌المللی نشان دادند که میان رشد گردشگری و رشد اقتصادی رابطه‌ای مثبت و معنادار وجود دارد. این دسته از مطالعات اگرچه نقش اقتصادی گردشگری را تأیید می‌کنند، اما کمتر به سازوکارهای توسعه در مقیاس محلی پرداخته‌اند. در سال‌های اخیر، برخی مطالعات بین‌المللی رویکردهای تحلیلی متفاوتی را در مطالعه توسعه گردشگری مطرح کرده‌اند. برای مثال، گمار و همکاران (2023) بر نقش ابتکارات توسعه محلی و پیشران‌های نهادی در مسیرهای توسعه گردشگری تأکید داشته‌اند. لوپز-مولینا و پولیدو-فرناندز (2023) با تمرکز بر ناهمگنی فضایی مقاصد، توسعه گردشگری را فرآیندی غیریکنواخت و وابسته به شرایط محلی دانسته‌اند. همچنین، چن و همکاران (2024) نقش عوامل فناورانه و مدیریتی را به عنوان پیشران‌های نوظهور توسعه گردشگری برجسته کرده‌اند. پومیانک و کلابایچ (2025) نیز نشان داده‌اند که سیاست‌های عمومی و ترجیحات مصرف‌کنندگان می‌توانند مسیرهای متفاوتی از توسعه پایدار گردشگری را در مقیاس‌های محلی رقم بزنند. با این حال، اغلب این مطالعات به تحلیل جداگانه عوامل یا پیامدها محدود شده و کمتر به تلفیق نظام‌مند پیشران‌ها با سناریونویسی توسعه در مقیاس شهرستانی پرداخته‌اند.

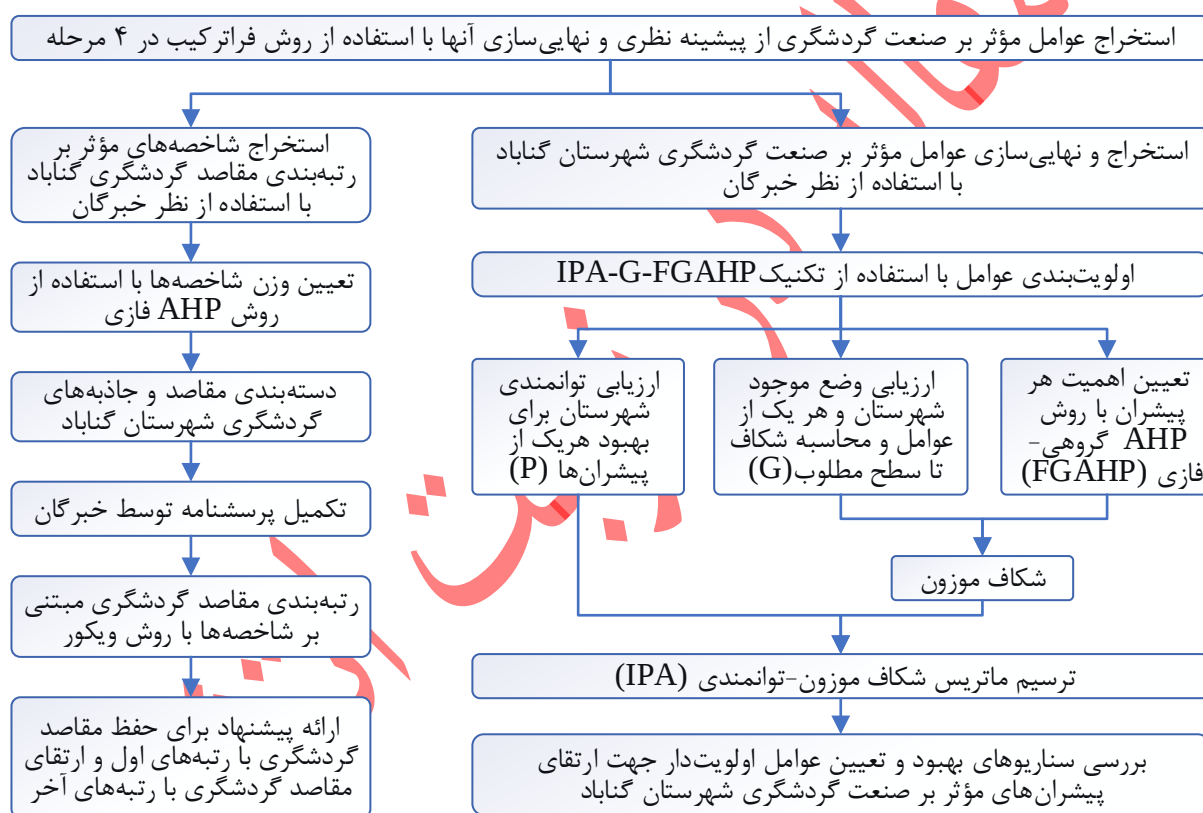
با وجود ارزشمندی مطالعات پیشین، خلأ قابل توجهی در پژوهش‌هایی مشاهده می‌شود که به صورت هم‌زمان به شناسایی پیشران‌های توسعه گردشگری، اولویت‌بندی آن‌ها و تحلیل پیامدهای توسعه‌ای در قالب سناریوهای تصمیم‌سازی در سطح شهرستانی بپردازند. بیشتر پژوهش‌های موجود یا به رتبه‌بندی جاذبه‌ها محدود شده‌اند یا عوامل مؤثر را بدون اولویت‌بندی و پیوند با تصمیم‌سازی توسعه‌ای بررسی کرده‌اند. از این منظر، نوآوری پژوهش حاضر در تلفیق شناسایی و اولویت‌بندی پیشران‌های توسعه گردشگری با تدوین سناریوهای توسعه و رتبه‌بندی مقاصد گردشگری در سطح شهرستان گناباد نهفته است. این رویکرد می‌تواند زمینه حرکت از تحلیل‌های صرفاً توصیفی به سوی تصمیم‌سازی مبتنی بر شواهد را فراهم سازد و به عنوان چارچوبی تحلیلی برای مناطق دارای شرایط مشابه مورد استفاده قرار گیرد.

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر رویکرد، ترکیبی (کیفی-کمی) است. از منظر منطق پژوهش، این مطالعه در زمره

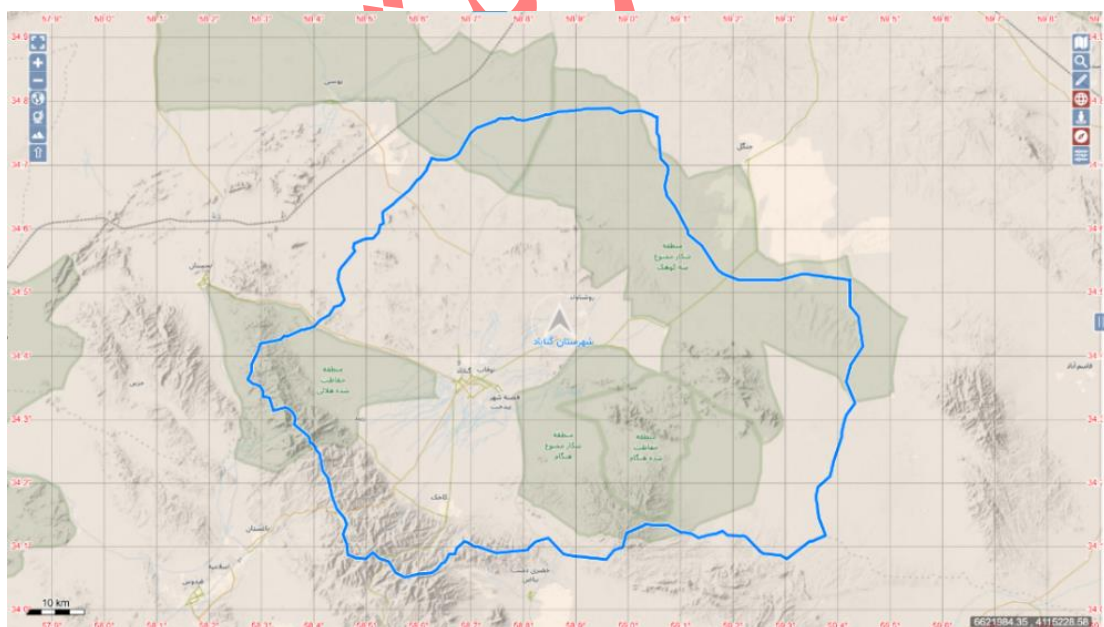
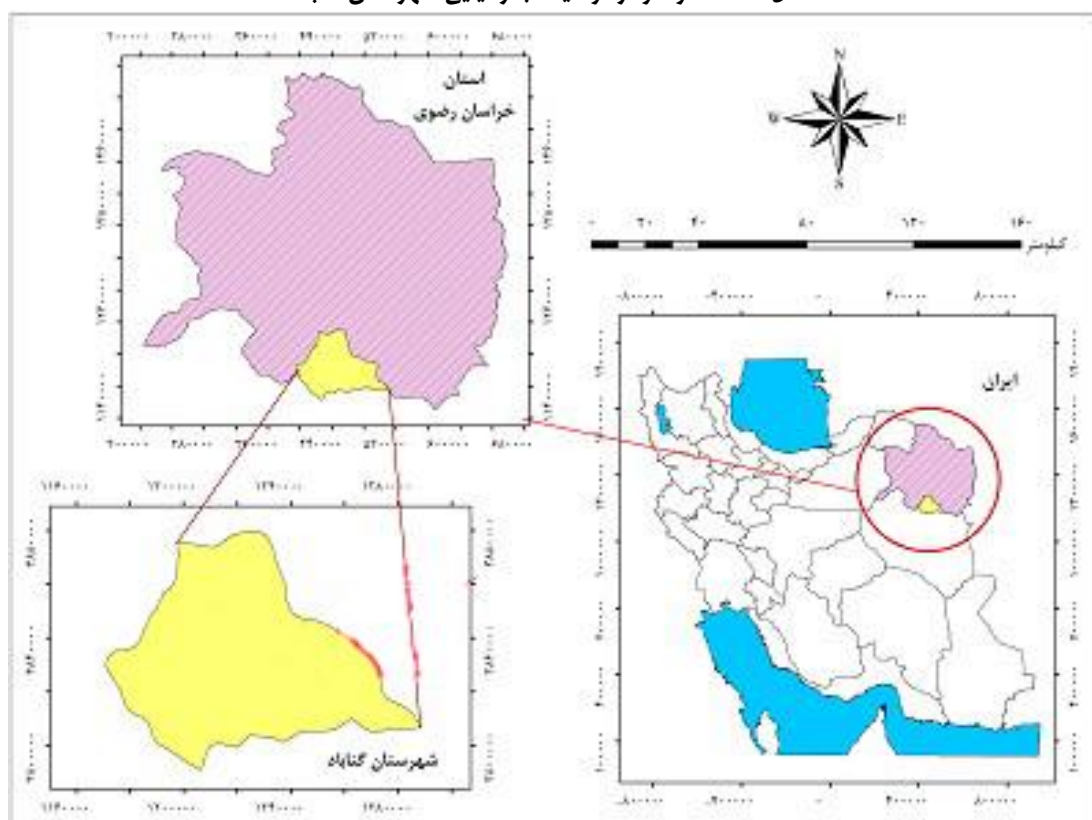
پژوهش‌های اکتشافی-تحلیلی با رویکرد آینده‌نگر توسعه‌ای قرار می‌گیرد. هدف اصلی پژوهش، شناسایی و اولویت‌بندی پیشران‌های توسعه گردشگری شهرستان گناباد و تحلیل پیامدهای تصمیم‌سازی توسعه‌ای آن‌ها در قالب سناریوهای توسعه و همچنین رتبه‌بندی مقاصد گردشگری شهرستان است. برای تحقق این اهداف، از یک طرح چندمرحله‌ای استفاده شده است که در آن، هر روش متناسب با نقش آن در زنجیره تصمیم‌سازی انتخاب گردیده است. در گام نخست، پیشران‌های توسعه گردشگری از طریق روش کیفی فراترکیب استخراج شده‌اند؛ سپس با بهره‌گیری از روش‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره، اهمیت، وضعیت موجود و اولویت مداخله در هر یک از پیشران‌ها تحلیل شده و در نهایت، مقاصد گردشگری شهرستان بر اساس مجموعه پیشران‌های شناسایی شده رتبه‌بندی گردیده‌اند. مدل اجرایی پژوهش در شکل (۱) ارائه شده است.

شکل ۱. مدل اجرایی تحقیق

شهرستان گناباد دارای نظام قنات‌های متعددی است که قنات قصبه، با قدمتی بیش از ۲۵۰۰ سال، شاخص‌ترین و مهم‌ترین آن‌ها به شمار می‌رود. این قنات با ساختاری متشکل از چند رشته، صدها حلقه چاه و یکی از عمیق‌ترین چاه‌های مادر در جهان، به‌عنوان نمونه‌ای برجسته از مهندسی آب سنتی، در فهرست میراث جهانی یونسکو به ثبت رسیده است (UNESCO, 2016). افزون بر این، جاذبه‌هایی نظیر آبشار کاخک و بقایای آسیاب تاریخی وابسته به آن، به‌عنوان نمونه‌هایی از پیوند میراث طبیعی و تاریخی منطقه، ظرفیت‌های گردشگری قابل توجهی ایجاد کرده‌اند (Jamshidipour, 2023). مسجد جامع گناباد به‌عنوان یکی از آثار شاخص دوره خوارزمشاهیان و بناهای تاریخی مرتبط با شخصیت‌های مذهبی و اجتماعی منطقه، بخشی از میراث فرهنگی-تاریخی شهرستان را شکل می‌دهد. همچنین روستاهای تاریخی نظیر ریاب با معماری بومی خشتی و مناطق بیلاقی درب صوفه و سنو، به همراه سازه‌هایی مانند یخدان کوثر در بیدخت، نشان‌دهنده تنوع جاذبه‌های تاریخی، طبیعی و فرهنگی شهرستان گناباد هستند که در مطالعات رسمی و پژوهش‌های تخصصی به‌عنوان ظرفیت‌های گردشگری منطقه مورد اشاره قرار گرفته‌اند (FAO, 2016).

شکل ۲: نقشه و نمودار موقعیت جغرافیایی شهرستان گناباد

شکل ۳: برخی از مقاصد گردشگری شهرستان گناباد

در ادامه به مقاصد گردشگری شهرستان گناباد که همه ساله مورد استقبال گردشگران ایرانی و خارجی می باشد، اشاره شده است. مقاصد گردشگری مورد بررسی در این پژوهش، تقریباً شامل تمامی جاذبه های گردشگری شناخته شده، ثبت شده و فعال شهرستان گناباد بوده و انتخاب آن ها با هدف پوشش حداکثری مقاصد و پرهیز از سوگیری ناشی از نمونه گیری محدود انجام شده است. به طور کلی جاذبه های گردشگری شهرستان گناباد، در ۱۱ مقصد گردشگری، و چهار نوع طبیعی، تاریخی، مذهبی و پارک شهری تقسیم می شود (جدول ۱).

جدول ۱. مقاصد و جاذبه های گردشگری شهرستان گناباد

عنوان جاذبه گردشگری				مقصد گردشگری	
نوع جاذبه	تاریخی	مذهبی	پارک شهری	طبیعی	
	*				۱- گناباد
	*				میراث جهانی قنات قصبه
	*				آب انبار شریعت یا موزه آب گناباد
*					بوستان باغ ملی
*					بوستان قصبه (پارک شهر)
*					بوستان شیرین، بسیج، حافظ، قائم
*					بوستان ولی عصر، دانشگاه، لاله
*					پارک جنگلی
	*				مسجدجامع گناباد
	*				موزه مردم شناسی گناباد
	*				منزل شیخ محمد تقی بهلول گنابادی
	*				مزار امامزاده احمد بیمرغ
	*				مزار امامزاده سلطان محمد عابد
	*			*	آبشار کاخک
	*				آسیاب کاخک
*					مجموعه گردشگری پارک آبشار کاخک
*					بوستان امام رضا (ع)، وحدت، امت
	*				مسجد جامع بیدخت
	*				یخدان کوثر
	*			*	منطقه بیلاقی درب صوفه
	*				دارالشفای دلویی
	*				کوچه باغ ها و بوم گردی های خشتی
	*			*	منطقه بیلاقی سنو
	*				قلعه دختر شوراب
	*				۸- شوراب

۹- قوزد	پارک جنگلی قوزد			*
۱۰- کیسور	آتشکده گناباد	*		
۱۱- هنگام	منطقه حفاظت شده هنگام	*		

تیم تصمیم

به منظور انطباق نتایج پژوهش با شرایط واقعی شهرستان گناباد و کاهش سوگیری تحلیلی، از نظرات یک تیم تصمیم متشکل از ۷ نفر از خبرگان حوزه گردشگری استفاده شده است. اعضای تیم تصمیم شامل کارشناسان اداره میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی شهرستان گناباد و اعضای هیأت علمی دانشگاه گناباد با بیش از ۱۰ سال سابقه فعالیت تخصصی در حوزه گردشگری و برنامه ریزی منطقه ای هستند. این تیم در مراحل ارزیابی، وزن دهی و اعتبارسنجی نتایج نقش محوری داشته است.

روش فراترکیب (استخراج پیشران ها)

در بخش کیفی پژوهش، به منظور شناسایی نظام مند پیشران های توسعه گردشگری، از روش فراترکیب مبتنی بر الگوی سندولوسکی و باروسو (۲۰۰۶) استفاده شده است. این روش به دلیل قابلیت تلفیق یافته های پژوهش های پیشین و استخراج مفاهیم کلیدی قابل مداخله سیاستی، برای دستیابی به تصویری جامع از عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری مقصد انتخاب گردید.

پایگاه های اطلاعاتی مورد استفاده شامل Scopus, Web of Science, ScienceDirect, Google Scholar, SID و Magiran بوده است. جستجوی منابع با استفاده از کلیدواژه هایی نظیر Tourism Development Drivers, Scenario Planning in Tourism, Tourism Planning, Development, Destination شامل مقالات علمی-پژوهشی داوری شده با تمرکز بر توسعه گردشگری مقصد و رویکردهای تحلیلی توسعه ای بود؛ در مقابل، مطالعات صرفاً انگیزشی، مقالات فاقد چارچوب تحلیلی توسعه ای و پژوهش های نامرتبط از فرآیند بررسی حذف شدند.

در مجموع، پس از حذف منابع تکراری و انجام غربالگری مرحله ای (بررسی عنوان، چکیده، متن کامل و روش شناسی)، از میان ۲۱ منبع اولیه، ۱۰ منبع به عنوان نمونه نهایی انتخاب شد. این مقالات به صورت مکرر بازخوانی شدند و فرآیند کدگذاری به صورت القایی و مضمون محور انجام گرفت؛ به گونه ای که ابتدا کدهای اولیه استخراج و سپس در قالب مقوله های مفهومی هم معنا تجمیع شدند. به منظور افزایش اعتبار کیفی نتایج، کدهای استخراج شده در جلسات مشترک با تیم خبرگان مورد بازبینی، اصلاح و اجماع سازی قرار گرفتند.

فرآیند فیلتراسیون منابع به صورت مرحله ای انجام شد؛ به گونه ای که در گام نخست با بررسی عنوان، منابع غیرمرتبط حذف گردیدند، سپس در مرحله دوم با مطالعه چکیده، هم سویی موضوعی و تحلیلی ارزیابی شد، در گام سوم متن کامل مقالات از حیث چارچوب مفهومی و روش شناسی مورد بررسی قرار گرفت و در نهایت، در مرحله چهارم، انطباق مطالعات با هدف شناسایی پیشران های توسعه ای به عنوان معیار نهایی انتخاب منابع لحاظ شد. در فرآیند فراترکیب، پس از غربالگری نظام مند منابع اولیه، تعداد ۱۰ مقاله به عنوان مطالعات هسته ای برای استخراج کدها و شکل دهی چارچوب اولیه پیشران ها انتخاب شد. با این حال، به منظور افزایش جامعیت تحلیلی و پوشش ابعاد مختلف توسعه گردشگری مقصد، از برخی مطالعات معتبر بین المللی به عنوان منابع پشتیبان و تکمیلی در مرحله تبیین مفهومی و اعتباربخشی به پیشران های استخراج شده استفاده گردید. این منابع، اگرچه در فرآیند کدگذاری اولیه دخالت مستقیم نداشتند، اما در غنای نظری، مقایسه تطبیقی و تقویت پشتوانه تحلیلی پیشران ها نقش مؤثری ایفا کردند که بازتاب آن در جدول (۲) به عنوان جدول استخراج و تجمیع پیشران های توسعه گردشگری ارائه شده است.

پس از استخراج کدهای اولیه از مقالات منتخب، فرآیند تجمیع مفاهیم در سه سطح تحلیلی انجام شد. در سطح نخست، کدهای هم معنا و دارای اشتراک مفهومی در قالب عوامل اولیه تجمیع شدند. در سطح دوم، عوامل اولیه بر اساس شباهت در ماهیت

اثرگذاری، نوع مداخله سیاستی و کارکرد آن‌ها در سیستم گردشگری مقصد، در مقوله‌های میانی دسته‌بندی شدند. در نهایت، مقوله‌های میانی با اتکا به منطق نظری توسعه گردشگری و اجماع خبرگان، در قالب ۷ دسته مفهومی کلان سامان‌دهی گردیدند. معیار اصلی در این تجمیع، پرهیز از هم‌پوشانی مفهومی، حفظ انسجام درون‌دسته‌ای و تمایز میان‌دسته‌ای بوده است. با توجه به ماهیت کاربردی پژوهش و تمرکز آن بر استخراج عوامل قابل مداخله سیاستی، کدگذاری در سطح مفهومی و با رویکرد سامان‌دهی نظام‌مند مفاهیم انجام شد؛ هدف، دستیابی به اشباع نظری یا نظریه‌پردازی بنیادین نبود، بلکه ایجاد چارچوبی عملیاتی و مفهومی برای هدایت مراحل بعدی تحلیل کمی بود. خروجی نهایی فراترکیب، مجموعه‌ای از پیشران‌های ساختاری و مدیریتی توسعه گردشگری بود که در قالب ۲۳ عامل در ۷ دسته مفهومی تدوین شد. این پیشران‌ها، به‌عنوان ورودی تحلیلی مراحل کمی پژوهش، مبنای ارزیابی اهمیت، وضعیت موجود و توان مداخله سیاستی قرار گرفتند و نقش زیرساخت مفهومی برای تعریف سناریوهای توسعه‌ای کوتاه‌مدت و بلندمدت در مراحل بعدی پژوهش را ایفا کردند (جداول ۳و۲).

روش IPA-G-FGAHP (تحلیل و اولویت‌بندی پیشران‌ها)

پس از شناسایی پیشران‌ها، برای تحلیل اهمیت، وضعیت موجود و اولویت مداخله در هر یک از آن‌ها، از روش ترکیبی IPA-G-FGAHP استفاده شد (اخروی، ۱۳۹۲). انتخاب این روش به‌دلیل توانایی آن در ترکیب قضاوت‌های گروهی خبرگان، مدیریت عدم قطعیت و تحلیل شکاف میان وضعیت موجود و مطلوب صورت گرفته است. از این روش، در تحقیقات نسبتاً قدیمی (Nazemi et al, 2019; Nazemi et al, 2012; Okhravi & Shakibamanesh, 2019; Okhravi & Rafizadeh, 2025; Okhravi & Nazari, 2025; Okhravi & Zandanbaran, 2025; Okhravi & Zamani, 2024) برای همین منظور استفاده شده است.

در گام نخست، وزن نسبی پیشران‌ها با استفاده از AHP گروهی فازی و بر اساس مقایسات زوجی خبرگان تعیین شد. شاخص ناسازگاری محاسبه و در تمامی موارد کمتر از ۰.۱ به دست آمد که بیانگر اعتبار قضاوت‌هاست. در گام دوم، وضعیت موجود شهرستان در ارتباط با هر پیشران و در گام سوم، توانمندی شهرستان برای بهبود آن، توسط تیم تصمیم و در مقیاس لیکرت هفت‌درجه‌ای ارزیابی شد. در نهایت، با ترکیب نتایج مراحل فوق، شکاف موزون توانمندی برای هر پیشران محاسبه و پیشران‌ها در چهار ناحیه ماتریس IPA طبقه‌بندی شدند. این طبقه‌بندی مبنای تعریف سناریوهای توسعه‌ای و اولویت‌های سیاستی در سطح شهرستان قرار گرفت. برای افزایش شفافیت تحلیلی، به‌جای اتکای صرف بر نمایش گرافیکی، منطق ماتریس IPA و جایگاه هر ناحیه در تصمیم‌سازی توسعه‌ای تبیین شده است.

ماتریس شکاف موزون توانمندی در این پژوهش نه به‌عنوان ابزار صرف اولویت‌بندی، بلکه به‌منظور تفکیک پیشران‌ها بر اساس افق‌های زمانی مداخله (کوتاه‌مدت و بلندمدت) مورد استفاده قرار گرفت. بدین معنا که جایگاه هر پیشران در ماتریس، مبنای تخصیص آن به سناریوهای توسعه‌ای کوتاه‌مدت یا بلندمدت در بخش یافته‌ها قرار گرفت. بر این اساس، تفسیر تحلیلی نواحی ماتریس و استخراج سناریوهای توسعه، در بخش یافته‌ها ارائه شده است. بدین ترتیب، سناریوهای توسعه‌ای ارائه‌شده در این پژوهش، مبتنی بر تحلیل ساختاری پیشران‌ها و نه صرفاً بر رتبه‌بندی عددی عوامل، شکل گرفته‌اند. ترکیب قضاوت گروهی فازی، تحلیل شکاف و طبقه‌بندی ماتریسی، این امکان را فراهم می‌کند که فرآیند تصمیم‌سازی از حالت شهودی و سنتی به سمت مدل‌های تصمیم‌یار هوشمند مبتنی بر داده (Aghdamimoghadam & Madani, 2025) حرکت کند؛ موضوعی که یکی از ارکان مدیریت مقصد گردشگری هوشمند محسوب می‌شود.

روش ویکور (رتبه‌بندی مقاصد گردشگری)

در مرحله نهایی پژوهش، به منظور رتبه بندی ۱۱ مقصد گردشگری شهرستان گناباد، از روش ویکور (VIKOR) استفاده شد. این روش به دلیل تمرکز بر راه حل سازشی و امکان مقایسه هم زمان گزینه ها بر اساس مجموعه ای از معیارهای چندگانه، برای تحلیل مقاصد گردشگری مناسب تشخیص داده شد. در این مرحله، مقاصد گردشگری به عنوان گزینه ها و مؤلفه ها و زیرمؤلفه های استخراج شده از مراحل پیشین به عنوان معیارهای ارزیابی در نظر گرفته شدند. پس از تشکیل ماتریس تصمیم و نرمال سازی داده ها، مقادیر ایده آل و ضد ایده آل تعیین و شاخص های S، R و Q محاسبه شد. رتبه بندی نهایی مقاصد گردشگری بر اساس مقدار Q انجام گرفت که امکان مقایسه عملکرد نسبی مقاصد را در چارچوب پیشران های توسعه فراهم ساخت. روش ویکور با فراهم سازی راه حل سازشی مبتنی بر چندمعیاره، به عنوان ابزاری در چارچوب سیستم های پشتیبان تصمیم در گردشگری هوشمند قابل تفسیر است.

یافته های پژوهش

در این بخش، نتایج استخراج عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری شهرستان گناباد و اولویت بندی آن ها بر اساس ترکیب روش فراترکیب و تحلیل اهمیت-عملکرد وزن دار ارائه شده است. این عوامل، قابلیت مداخله و برنامه ریزی مدیریتی داشته و مبنای تحلیل سناریوهای توسعه ای قرار گرفته اند (جدول ۲). در این پژوهش، عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری در قالب هفت مؤلفه و مجموعه ای از عوامل و شاخص ها سازمان دهی شده اند که شرح آن ها در جدول (۲) ارائه شده است.

جدول ۲. عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری شهرستان گناباد (استخراج شده از فراترکیب)

مؤلفه ها	زیرمؤلفه ها	عوامل	شاخصه	منابع
۱- طبیعی	۱- شرایط لازم برای گردشگری ورزشی (کویرنوردی، صخره نوردی، کوهنوردی و پیاده روی)			(Amanpour et al., 2023) (Kyara et al., 2022) (Wondirad, 2019)
	۲- وجود اراضی و جنگل ها و امکان استفاده از باغات در زمینه اقامت و پذیرایی	*		(Amanpour et al., 2023) (Wondirad, 2019)
	۳- وجود منابع آبی رودخانه ها، آبشارها و چشمه ها و تنوع گونه های گیاهی و جانوری و تنوع آب و هوایی	*		(Parmayeh et al., 2023) (Amanpour et al., 2023) (Norooz-Zadeh, 2023)
	۴- امکان بهره گیری از فرصت های گردشگری متنوع و ترکیبی	*		(Amanpour et al., 2023) (Kyara et al., 2022) (Wondirad, 2019)
	۵- افزایش تمایل گردشگران به انجام فعالیت های اکوتوریسم	*		(Amin Rashti et al., 2009)
	۶- وجود جاذبه های اکوتوریسمی معرفی نشده در سطح استانی و ملی و امکان استفاده بهینه از جاذبه های اکوتوریسمی در سطح ملی	*		(Amin Rashti et al., 2009)
۲- تاریخی	۱- وجود آثار باستانی خشتی و تاریخی شاخص همچون مسجد جامع و...	*		(Parmayeh et al., 2023) (UNESCO, 2016)
	۲- معرفی آثار تاریخی در سطح ملی و بین المللی	*		(Amanpour et al., 2023) (López-Molina & Pulido-Fernández, 2023)
	۳- امکان ارتقای نقش تاریخی در نظام فضایی استان با بهره گیری از ظرفیت و پیشینه تاریخی	*		(Amanpour et al., 2023)
	۴- امکان بهره برداری از مراسم سنتی آیین های مذهبی ویژه شهر برای برگزاری تورهای مذهبی	*		(Amanpour et al., 2023) (Gemar et al., 2023)
۳-	۵- وجود مراکز تحقیقاتی	*		(Amanpour et al., 2023)
	۱- وجود فرهنگ های بومی و آیین ها و سنت های قدیمی			(Farhadi & Jahanian, 2023) (Gemar et al., 2023)

مطالعات مدیریت گردشگری عصر هوشمند

مطالعات مدیریت گردشگری عصر هوشمند، دوره ؟، شماره ؟، ؟

مؤلفه‌ها	زیرمؤلفه‌ها	عوامل	شاخصه	منابع
اجتماعی و فرهنگی	۲- آشنایی مردم با فرهنگ‌های مختلف و تقویت ارتباطات بین فرهنگی آداب پذیرش مهمان در اهالی ناحیه و مهمان‌دوست بودن مردم و افزایش آگاهی در بین ساکنان محلی	*	*	(Amanpour et al., 2023) Farhadi & (Karami et al., 2016 (Jahanian, 2023
	۳- شکل‌گیری بازار فروش محصولات بومی و محلی با کیفیت و قیمت مناسب و وجود مکان‌های فروش مواد غذایی	*	*	(Ghasemnejad et al., 2021) (Amanpour et al., 2023) (Gutierrez, 2021)
۴- وضعیت زیست محیطی	۱- عدم آلودگی شهر، پاکیزگی معابر و مکان‌های تفریحی و دفع مناسب زباله	*	*	(Parmayeh et al., 202) (Pomianek & Kljajić, 2025)
	۲- سیستم فاضلاب کشی مناسب شهر	*	*	Kyara) (Amanpour et al., 2023) (et al., 2022
	۳- عدم استفاده از سوخت‌های فسیلی	*	*	(Parmayeh et al., 202)
۵- امنیت، مراکز خدماتی و استراحت گاهی	۱- دسترسی به مراکز بهداشت و درمان و مراکز آتش‌نشانی و اورژانس جاده‌ای و امدادرسانی به موقع و مناسب به گردشگرانی که دچار سوانح شدند	*	*	(Nilipour et al., 2015) (Mendes et al., 2022)
	۲- وجود مراکز پلیس و گشت‌های شبانه روزی برای برقراری امنیت در سطح شهر و کم شدن میزان دزدی و مزاحمت‌های خیابانی به‌ویژه برای گردشگران	*	*	(Amanpour et al., 2023) (Henseler et al., 2021)
	۳- کم بودن حوادث جاده‌ای و تصادفات خیابانی در سطح شهر	*	*	(Parmayeh et al., 202)
	۴- نزدیکی به ایستگاه راه آهن	*	*	(Parmayeh et al., 202)
	۵- وجود ویلاها و باغ‌ها خصوصی در سطح شهر و اطراف شهر، وجود هتل‌ها با قیمت مناسب در سطح شهر و مراکز اسکان اضطراری به‌ویژه در تعطیلات رسمی	*	*	(Amanpour et al., 2023) (Nilipour et al., 2015)
۶- ترافیک و حمل و نقل	۱- عدم ترافیک در سطح شهر	*	*	(Parmayeh et al., 202)
	۲- حمل و نقل عمومی مناسب در سطح شهر (تاکسی و اتوبوس)	*	*	Mendes et) (Karami et al., 2016) (al., 2022
	۳- وجود پارکینگ و امکان پارک در حاشیه مراکز تفریحی و گردشگری	*	*	(Parmayeh et al., 202)
۷- زیر ساخت‌ها و مدیریت شهری	۱- وجود جاده‌های دسترسی به مکان‌های تفریحی و بهسازی و نوسازی آنها	*	*	(Amanpour et al., 2023)
	۲- حمایت مسئولان از برنامه ریزی در بخش گردشگری شهرستان	*	*	Chen) (Amanpour et al., 2023) (et al., 2024
	۳- وجود مراکز تفریحی و سرگرمی در شهر (مانند سینما، شهر بازی) و امکانات ورزشی و امکانات اقامتی و سرویس‌های بهداشتی	*	*	(Ghasemnejad et al., 2021) (Rahimpour & Karbasi, 2007
	۴- حمایت شهرداری از بخش خصوصی در سرمایه‌گذاری برای گردشگری	*	*	(Parmayeh et al., 202)
	۵- نظارت بر قیمت نهایی محصولات مورد استفاده (اعم از غذایی)	*	*	(Amanpour et al., 2023)
	۶- نظارت بر اجاره بهای مراکز اقامتی گردشگران و مراکز تفریحی و گردشگری شهر	*	*	(Karami et al., 2016)
	۷- افزایش و تنوع شغل‌های مرتبط با گردشگری	*	*	Amanpour et al.,) (Gutierrez, 2021)(2023
	۸- عدم سردرگمی گردشگران با استفاده از تابلوهای راهنما (خوانایی شهر)	*	*	(Amanpour et al., 2023)
	۹- تبلیغات مراکز گردشگری از مکان‌های دیدنی شهر و تبلیغات مناسب	*	*	(Parmayeh et al., 202)

مؤلفه‌ها	زیرمؤلفه‌ها	عوامل	شاخصه	منابع
	برای اقامتگاه‌ها، هتل‌ها و... تبلیغات مناسب برای رستوران‌ها، مراکز تهیه غذا و...			

هدف اول: شناسایی و اولویت‌بندی عوامل پیشران توسعه صنعت گردشگری شهرستان گناباد
عوامل مؤثر بر توسعه صنعت گردشگری شهرستان گناباد، با استفاده از روش فراترکیب و اجماع نظر تیم تصمیم، در قالب هفت مؤلفه و در مجموع ۲۳ عامل شناسایی شدند (جدول ۲). در گام بعد، به منظور اولویت‌بندی این عوامل از منظر شکاف وضعیت موجود تا مطلوب و میزان توانمندی بهبود، روش ترکیبی IPA-G-FGAHP به کار گرفته شد. نتایج محاسبات نهایی و داده‌های مورد استفاده برای ترسیم ماتریس IPA در جدول (۳) ارائه شده است.

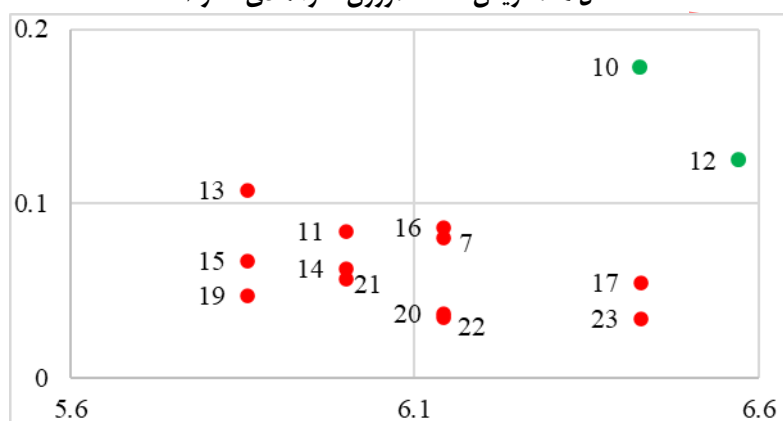
جدول ۳: اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر توسعه صنعت گردشگری شهرستان گناباد

مؤلفه‌ها	وزن مؤلفه‌ها	کد	عوامل مؤثر بر توسعه صنعت گردشگری	وزن عوامل	وزن نرمال	وضع موجود	شکاف تا سطح مطلوب	شکاف موزون	توانمندی
	α			β	$\gamma = \alpha \times \beta$	δ	$\theta = 7 - \delta$	$Y = \theta \times \beta$	X
جاذبه‌های متنوع و طبیعی	۰/۱۶۴	۱	فعالیت‌های اکوتوریسم	۰/۴۲	۰/۰۶۹	۲/۲۸۵	۴/۷۱۴	۳۲۵/۰	۸۵۷/۵
		۲	جاذبه‌های اکوتوریسمی	۰/۵۸	۰/۰۹۵	۲/۷۱۴	۴/۲۸۵	۴۰۸/۰	۷۱۴/۵
جاذبه‌های متنوع و تاریخی	۰/۲۵۱	۳	ارتقای نقش تاریخی	۰/۴۶	۰/۱۱۵	۳/۱۴۲	۳/۸۵۷	۴۴۵/۰	۴۲۸/۶
		۴	مراسم‌های سنتی و آیین‌های مذهبی	۰/۳۸	۰/۰۹۵	۳/۲۸۵	۳/۷۱۴	۳۵۴/۰	۸۵۷/۵
		۵	مراکز تحقیقاتی	۰/۱۶	۰/۰۴۰۲	۲/۵۷۱	۴/۴۲۸	۱۷۸/۰	۴۲۸/۵
اجتماعی و فرهنگی	۰/۱۴۹	۶	فرهنگ‌های مختلف، مهمان‌دوستی	۰/۸۵	۰/۱۲۶	۴/۴۲۸	۲/۵۷۱	۳۲۶/۰	۲۸۵/۶
		۷	مکان فروش مواد غذایی و محصولات بومی	۰/۱۵	۰/۰۲۲	۳/۴۲۸	۳/۵۷۱	۸۰/۰	۱۴۲/۶
وضعیت زیست‌محیطی	۰/۰۸۹	۸	پاکیزگی شهر	۰/۵	۰/۰۴۴	۲/۴۲۸	۴/۵۷۱	۲۰۵/۰	۷۱۴/۴
		۹	فاضلاب	۰/۵	۰/۰۴۴	۲/۴۲۸	۴/۵۷۱	۲۰۵/۰	۷۱۴/۴
امنیت، مراکز خدماتی و استراحتگاهی	۰/۱۸۲	۱۰	امنیت	۰/۴۹	۰/۰۸۹	۵	۲	۱۷۸/۰	۴۲۸/۶
		۱۱	حوادث	۰/۱۸	۰/۰۳۲	۴/۴۲۸	۲/۵۷۱	۸۴/۰	۶
		۱۲	ایستگاه راه آهن	۰/۱۶	۰/۰۲۹	۲/۷۱۴	۴/۲۸۵	۱۲۴/۰	۵۷۱/۶
		۱۳	هتل، ویلا و باغ	۰/۱۸	۰/۰۳۲	۳/۷۱۴	۳/۲۸۵	۱۰۷/۰	۸۵۷/۵
ترافیک و حمل و نقل	۰/۰۷۰	۱۴	ترافیک	۰/۳۱	۰/۰۲۱	۴/۱۴۲	۲/۸۵۷	۶۲/۰	۶
		۱۵	حمل و نقل عمومی	۰/۳۵	۰/۰۲۴	۴/۲۸۵	۲/۷۱۴	۶۷/۰	۸۵۷/۵
		۱۶	پارکینگ	۰/۳۴	۰/۰۲۴	۳/۴۲۸	۳/۵۷۱	۸۵/۰	۱۴۲/۶
زیرساخت‌ها و مدیریت شهری	۰/۰۹۱	۱۷	مراکز تفریحی، امکانات ورزشی و اقامتی	۰/۲	۰/۰۱۸	۴	۳	۵۴/۰	۴۲۸/۶
		۱۸	سرمایه‌گذاری برای گردشگری	۰/۱۸	۰/۰۱۶	۲/۱۴۲	۴/۸۵۷	۷۹/۰	۴۲۸/۵
		۱۹	قیمت محصولات	۰/۱۳	۰/۰۱۱۸	۳	۴	۴۷/۰	۸۵۷/۵
		۲۰	قیمت مراکز گردشگری و تفریحی	۰/۱۵	۰/۰۱۳	۴/۲۸۵	۲/۷۱۴	۳۶/۰	۱۴۲/۶
		۲۱	شغل‌های مرتبط با گردشگری	۰/۱۴	۰/۰۱۲	۲/۵۷۱	۴/۴۲۸	۵۶/۰	۶
		۲۲	تابلوه‌های راهنما در سطح شهر	۰/۱۱	۰/۰۰۹	۳/۵۷۱	۳/۴۲۸	۳۴/۰	۱۴۲/۶
		۲۳	تبلیغات	۰/۰۹	۰/۰۰۸	۲/۸۵۷	۴/۱۴۲	۳۳/۰	۴۲۸/۶

جدول (۳) نتایج تحلیل اهمیت-عملکرد وزن دار عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری شهرستان گناباد را نشان می‌دهد. در این

جدول، وزن مؤلفه‌ها و عوامل، وضعیت موجود، شکاف تا سطح مطلوب و شکاف موزون هر عامل محاسبه شده و مبنای ترسیم ماتریس IPA قرار گرفته است. این تحلیل امکان مقایسه هم‌زمان اهمیت عوامل و توانمندی شهرستان در بهبود آن‌ها را فراهم می‌سازد. لازم به ذکر است که نتایج جدول ۳ ناظر بر اولویت‌های بهبود و مداخله سیاستی بر اساس تحلیل شکاف اهمیت-عملکرد است و از منظر مفهومی، معادل پیشران‌های آینده‌پژوهانه مبتنی بر تحلیل اثرات متقابل تلقی نمی‌شود، بلکه مکمل بخش کیفی پژوهش در جهت عملیاتی‌سازی سناریوهای توسعه‌ای است. براساس جدول ۳ ماتریس شکاف موزون-توانمندی، در شکل ۴ و ۵ ترسیم شده‌است:

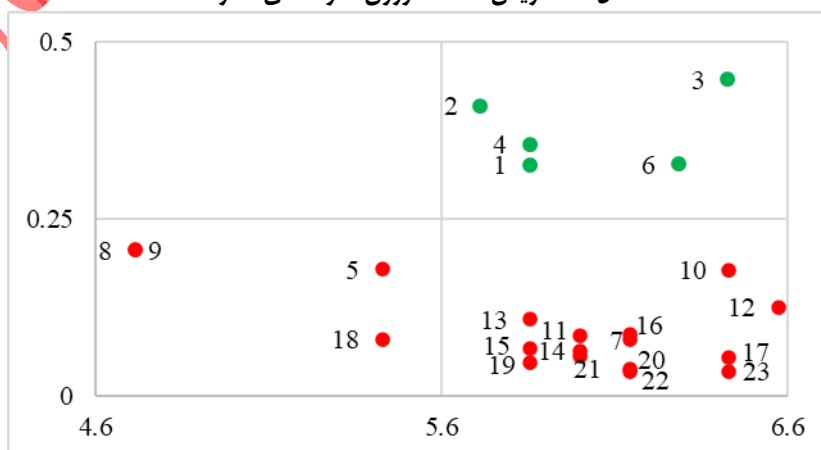
شکل ۴. ماتریس شکاف موزون-توانمندی- فاز ۱

بر اساس نتایج تحلیل اهمیت-عملکرد وزن‌دار در فاز نخست (شکل ۴)، مجموعه‌ای از عوامل در ناحیه اول ماتریس قرار گرفتند که از یک‌سو از اهمیت بالایی برخوردار بوده و از سوی دیگر، دارای شکاف قابل‌توجهی تا وضعیت مطلوب هستند، در حالی که شهرستان از ظرفیت نسبی لازم برای بهبود آن‌ها برخوردار است. این عوامل، اولویت‌های اصلی مداخله سیاستی در توسعه گردشگری شهرستان گناباد را شکل می‌دهند.

در فاز دوم تحلیل (شکل ۵)، با بهبود نسبی وضعیت عوامل اولویت‌دار، دو عامل دیگر به ناحیه اول منتقل شدند که نشان‌دهنده اولویت‌های ثانویه مداخله در افق زمانی میان مدت هستند. سایر عوامل در نواحی دوم و سوم ماتریس قرار گرفتند که بیانگر اهمیت نسبی بالا اما شکاف عملکردی کمتر و یا وضعیت نسبتاً قابل قبول آن‌ها از منظر خبرگان است.

شکل ۵. ماتریس شکاف موزون-توانمندی- فاز ۲

مطالعات مدیریت گردشگری عصر هوشمند

شناسایی و تحلیل سناریوهای توسعه محور... / که اخروی و عظیمی

در مقابل، تعدادی از عوامل در ناحیه چهارم ماتریس قرار گرفتند که هم از نظر اهمیت و هم از منظر امکان مداخله مؤثر، در سطح پایین‌تری ارزیابی شدند و در نتیجه، در مقطع فعلی در زمره اولویت‌های اصلی توسعه گردشگری شهرستان قرار نگرفتند. بدین ترتیب، نتایج تحلیل IPA امکان تفکیک شفاف حوزه‌های مداخله فوری، مداخله تدریجی و حوزه‌های کم‌اولویت را برای سیاست‌گذاری گردشگری فراهم می‌سازد. از منظر گردشگری هوشمند، ماتریس IPA در این پژوهش به‌عنوان یک داشبورد تحلیلی برای تفکیک اولویت‌های مداخله سیاستی عمل می‌کند و امکان تخصیص هوشمند منابع محدود را فراهم می‌سازد.

به‌منظور رتبه‌بندی مقاصد گردشگری شهرستان گناباد، از خبرگان خواسته شد تا مقاصد شناسایی‌شده را بر اساس هفت مؤلفه و هفده شاخص توسعه گردشگری ارزیابی کنند. تعریف مؤلفه‌ها و شاخص‌های مربوطه در جدول (۲) ارائه شده است. پس از امتیازدهی خبرگان، داده‌ها با استفاده از روش ویکور تحلیل شد و رتبه نهایی هر مقصد گردشگری استخراج گردید. نتایج رتبه‌بندی مقاصد در جدول ۴ و ۵ گزارش شده است.

جدول ۴. رتبه‌بندی مقاصد گردشگری شهرستان گناباد به روش ویکور

ماهیت	+	+	+	+	+	+	+		
w	0/165	0/252	0/15	0/09	0/182	0/071	0/091	رتبه	وزن نهایی
شخصها/ مناطق	طبیعی	تاریخی	اجتماعی- ف	زیست محیطی	امنیت	ترافیک	زیرساخت		
گناباد	3/86	6/14	4/57	5/29	5/71	4/71	4/00	0/631	1
کاخک	5/57	4/29	4/00	5/43	5/00	4/71	4/43	0/075	3
بیدخت	3/43	5/29	5/00	5/00	5/43	4/14	3/86	0/091	2
روستای ریاب	2/43	5/86	4/14	5/29	5/00	4/14	4/43	0/040	4
صوفه	6/29	4/14	3/71	5/00	3/71	2/57	2/00	0/031	5
دلویی	2/43	3/71	3/71	4/71	4/71	2/86	2/71	0/022	9
سنو	5/57	3/71	4/14	4/86	4/14	3/14	3/71	0/028	6
شوراب	3/14	5/14	3/29	4/29	3/57	2/71	2/43	0/025	8
قوژد	3/86	3/29	3/29	4/57	3/86	2/86	2/57	0/017	10
گیسور	3/23	4/04	3/91	4/32	4/36	3/61	3/82	0/028	7
هنگام	5/65	2/50	3/11	4/54	2/92	2/70	2/23	0/013	11
بهترین	6	6	5	5	6	5	4		
بدترین	2	3	3	4	3	3	2		

در بین ۱۱ مقصد گردشگری انتخاب‌شده و امتیازاتی که افراد براساس ۷ شاخص به این جاذبه‌ها داده‌اند؛ مقاصد گردشگری: گناباد، بیدخت و کاخک بیشترین رتبه را کسب کرده‌اند. بعد از آن، به ترتیب ریاب، درب صوفه، سنو، گیسور، شوراب، هنگام، قوژد و دلویی رتبه‌های بعدی را دریافت کرده‌اند. رتبه‌بندی نهایی مقاصد گردشگری همراه با رتبه آنها در هر مؤلفه به‌صورت جدول ۵ می‌باشد. این رتبه‌بندی را می‌توان به‌مثابه ابزار پشتیبان تصمیم در چارچوب حکمرانی هوشمند مقصد تفسیر کرد.

جدول ۵: رتبه‌بندی ۱۱ مقصد گردشگری شهرستان گناباد

مقاصد گردشگری	رتبه	رتبه در مؤلفه ...
---------------	------	-------------------

شهرستان گناباد	نهایی	جاذبه طبیعی	جاذبه تاریخی	اجتماعی و فرهنگی	محیط زیست	امنیت - خدماتی	ترافیک	مدیریت شهری
گناباد	1	5	1	2	2	1	1	3
بیدخت	2	3	5	5	1	3	1	1
کاخک	3	7	3	1	4	2	3	4
ریاب	4	10	2	3	2	3	3	1
درب صوفه	5	1	6	7	4	9	11	11
سنو	6	10	8	7	7	5	7	7
گیسور	7	3	8	3	6	7	6	6
شوراب	8	9	4	9	11	10	9	9
دلویی	9	5	10	9	8	8	7	8
قوژد	10	8	7	6	10	6	5	5
هنگام	11	2	11	11	9	11	10	10

بحث و نتیجه گیری

در دنیای امروز، گردشگری نه تنها به عنوان یک صنعت پویا و درآمدزا شناخته می شود، بلکه به عنوان ابزاری برای تبادل فرهنگی، توسعه پایدار و تقویت روابط بین المللی نیز عمل می کند (علاف جعفری و همکاران، ۱۴۰۴). اولویت بندی داده محور پیشران ها، امکان تخصیص هدفمند منابع و طراحی مداخلات مبتنی بر شواهد را مهیا می سازد که از مؤلفه های کلیدی حکمرانی هوشمند در صنعت گردشگری به شمار می آید (قیمتی و همکاران، ۱۴۰۴). چارچوب تحلیلی ارائه شده در این پژوهش، از طریق ترکیب فراترکیب و روش های تصمیم گیری چندمعیاره، سازوکاری برای ارتقای هوشمندی مدیریت گردشگری در سطح مقصد فراهم می کند. در این چارچوب، داده نه صرفاً ابزار تحلیل، بلکه مبنای یادگیری نهادی و بازتنظیم مستمر سیاست ها تلقی می شود.

یافته های این پژوهش نشان می دهد که توسعه گردشگری شهرستان گناباد بیش از آن که متکی بر مداخلات صرفاً زیرساختی باشد، به بهره برداری هدفمند از پیشران های نرم، به ویژه ظرفیت های تاریخی، اکوتوریسمی و اجتماعی-فرهنگی وابسته است. نتایج حاصل از فراترکیب و تحلیل شکاف اهمیت-عملکرد وزن دار (IPA-G-FGAHP) حاکی از آن است که بخشی از عوامل کلیدی توسعه گردشگری، علی رغم برخورداری از اهمیت بالا، با شکاف قابل توجهی تا وضعیت مطلوب مواجه اند، در حالی که شهرستان از توانمندی نسبی لازم برای بهبود آن ها برخوردار است. این الگو، مبنای استخراج سناریوهای پیشران توسعه گردشگری در افق های زمانی متفاوت قرار گرفت.

در مقایسه با مطالعات پیشین، نتایج این پژوهش هم راستا با تحقیقات امانپور و همکاران (2023) و امین رشتی و همکاران (2009) بر اهمیت جاذبه های اکوتوریسمی در توسعه مقاصد گردشگری تأکید دارد؛ با این تفاوت که در پژوهش حاضر، این جاذبه ها نه صرفاً به صورت توصیفی، بلکه در چارچوب تحلیل شکاف و اولویت مداخله سیاستی بررسی شده اند. همچنین، مشابه یافته های فرهادی و جهانیان (2023)، نقش فرهنگ بومی، مهمان نوازی و تعاملات اجتماعی به عنوان یکی از پیشران های مؤثر شناسایی شد. با این حال، برخلاف برخی مطالعات که زیرساخت های زیست محیطی را در اولویت نخست قرار داده اند، نتایج این تحقیق نشان داد که در شهرستان گناباد، مؤلفه هایی نظیر مدیریت فاضلاب و پاکیزگی محیط زیست در وضعیت نسبتاً مناسبی قرار دارند. در مقایسه با پیشران هایی همچون ارتقای نقش تاریخی، اکوتوریسم و گردشگری مذهبی، از اولویت مداخله پایین تری برخوردارند. این تمایز، اهمیت توجه به زمینه مکانی و شرایط بومی در تحلیل توسعه گردشگری را برجسته می سازد.

بر این اساس، سناریوهای پیشران توسعه گردشگری شهرستان گناباد در این پژوهش به صورت مرحله‌ای تبیین شدند. در سناریوی کوتاه مدت، تمرکز بر پیشران‌هایی نظیر ارتقای نقش تاریخی شهرستان در نظام فضایی استان، بهره‌برداری هدفمند از جاذبه‌های اکوتوریسمی کمتر شناخته شده، توسعه گردشگری مذهبی مبتنی بر آیین‌ها و میراث معنوی محلی، افزایش تمایل گردشگران به فعالیت‌های اکوتوریسمی و تقویت تعاملات بین فرهنگی و مهمان‌نوازی جامعه محلی، بیشترین اثربخشی را در بهبود وضعیت گردشگری شهرستان خواهد داشت. تحقق نسبی این سناریو، زمینه‌ساز ورود به سناریوی میان مدت و بلندمدت خواهد بود که در آن، تقویت امنیت گردشگران، توسعه حمل و نقل ریلی و بهبود زیرساخت‌های اقامتی به عنوان پیشران‌های پشتیبان نقش کلیدی در تثبیت و پایداری توسعه گردشگری ایفا می‌کنند. شایان ذکر است که سناریوهای ارائه شده در این پژوهش، نه به معنای سناریونویسی کلاسیک آینده‌پژوهانه مبتنی بر تحلیل اثرات متقابل، بلکه به عنوان مسیرهای محتمل مداخله سیاستی مبتنی بر ترکیب شکاف و توانمندی عوامل کلیدی تفسیر می‌شوند. اجرای این سناریوها مستلزم طراحی سازوکارهای پایش مستمر شاخص‌ها و بازخوردگیری از ذی‌نفعان به منظور اصلاح تدریجی مسیرهای مداخله است.

در بخش دوم پژوهش، رتبه‌بندی مقاصد گردشگری شهرستان گناباد به روش ویکور (جدول ۵۴) نشان داد که مقاصد گناباد، بیدخت و کاخک به ترتیب بالاترین رتبه را در میان ۱۱ مقصد مورد بررسی کسب کرده‌اند. تحلیل مقایسه‌ای این نتایج نشان می‌دهد که برتری گناباد بیش از همه ناشی از عملکرد مطلوب در مؤلفه‌های جاذبه‌های تاریخی، امنیت و خدمات و وضعیت ترافیک است. در حالی که بیدخت به واسطه شرایط مناسب محیط‌زیستی و مدیریت شهری و کاخک به دلیل ظرفیت‌های اجتماعی-فرهنگی و خدماتی جایگاه بالاتری به دست آورده‌اند. در مقابل، برخی مقاصد با وجود برخورداری از جاذبه‌های طبیعی ارزشمند، به دلیل ضعف در زیرساخت‌ها، دسترسی و مدیریت شهری، رتبه‌های پایین‌تری کسب کرده‌اند. این یافته نشان می‌دهد که توسعه گردشگری در شهرستان گناباد نیازمند رویکردی متوازن است که هم‌زمان به جاذبه‌های ذاتی و الزامات مدیریتی و زیرساختی توجه داشته باشد. در چارچوب گردشگری هوشمند، این توازن از طریق تخصیص پویا و مبتنی بر داده منابع به مقاصد با شکاف عملکردی بیشتر قابل تحقق است.

پیشنهاد می‌شود سیاست‌گذاری گردشگری گناباد در کوتاه مدت بر تقویت پیشران‌های نرم و کم‌هزینه‌تر مثل معرفی هدفمند میراث تاریخی، توسعه بسته‌های اکوتوریسمی، سامان‌دهی رویدادهای مذهبی-فرهنگی و ارتقای مهارت‌های ارتباطی جامعه محلی متمرکز شود و در گام‌های بعدی، با فراهم‌سازی زیرساخت‌های اقامتی، حمل و نقل و امنیتی، زمینه پایداری و رقابت‌پذیری مقاصد گردشگری فراهم گردد.

از لحاظ نظری، پژوهش حاضر نشان می‌دهد که گذار از برنامه‌ریزی سنتی گردشگری به مدیریت هوشمند مقصد، مستلزم بهره‌گیری از چارچوب‌های تحلیلی داده‌محور و سیستم‌های تصمیم‌یار است. مدل تلفیقی ارائه شده در این تحقیق، با ترکیب فراترکیب، تحلیل شکاف و رتبه‌بندی چندمعیاره، می‌تواند به عنوان چارچوبی برای گذار از حکمرانی واکنشی به حکمرانی پیش‌نگر و تطبیقی در مقیاس‌های زیرمنطقه‌ای مورد استفاده قرار گیرد.

از جمله محدودیت‌های این پژوهش می‌توان به اتکای داده‌ها بر نظرات خبرگان، محدودیت دسترسی به برخی داده‌های آماری رسمی و تمرکز مطالعه بر سطح شهرستان اشاره کرد. بر این اساس، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده با بهره‌گیری از داده‌های کمی گردشگران، با استفاده از روش‌های آینده‌پژوهی مبتنی بر تحلیل اثرات متقابل، و با گسترش دامنه مکانی مطالعه به سطح منطقه‌ای یا استانی، به تعمیق و تکمیل نتایج این تحقیق بپردازند. همچنین، بررسی پویایی سناریوهای پیشران در افق‌های زمانی مختلف و ارزیابی اثرات اجرایی سیاست‌های پیشنهادی، می‌تواند مسیرهای عملی توسعه گردشگری پایدار را شفاف‌تر سازد. فقدان زیرساخت‌های داده‌ای یکپارچه در سطح شهرستان، یکی از چالش‌های اصلی در پیاده‌سازی کامل مدل‌های حکمرانی هوشمند

گردشگری محسوب می‌شود.

بیانیه استفاده از هوش مصنوعی

نویسندگان اعلام می‌دارند که در فرایند نگارش مقاله از هیچ هوش مصنوعی استفاده نکرده‌اند.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

سهم نویسندگان در پژوهش

سهم نویسندگان برابر است.

تضاد منافع

ندارد

References

- Aghvamimoghadam, P., & Madani, J. (2025). Investigating the application of decision support system (DSS) in the tourism industry using the scoping review method. *Tourism Management Studies of the Smart Era*, 2(1), 68–87. [In Persian] <https://doi.org/10.22072/tmsse.2025.2044057.1017>
- Allaf Jafari, E., Shahreyari, H., & Rousta, A. (2025). Tourism marketing in the smart age: Convergence of smart technologies, tourist behavior, and sustainable tourism. *Tourism Management Studies of the Smart Era*, 2(2), e733846. [In Persian] <https://doi.org/10.22072/tmsse.2025.2068707.1035>
- Ali Akbari, I., Mousa Kazemi, S. M., & Yari, M. (2018). Strategic planning of cultural tourism in Sanandaj city using Meta SWOT technique. *Geography (Regional Planning)*, 9(1), 281–306. [In Persian] <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22286462.1397.9.1.17.7>
- Amanpour, S., Ali Bakhshi, A., & Kavousi Ghafi, H. (2023). Feasibility study and prioritization of tourist attractions for tourist attraction (Case study: Baghmalek city). *Scientific-Research Quarterly of Urban Planning*, 14(52), 89–106. [In Persian] <https://doi.org/10.30495/jupm.2021.27559.3835>
- AminRashti, N., Fahimifar, F., & Siyami Araghi, E. (2009). The effective factors analysis on tourism industry in Middle, South and West Asia. *Financial Economics*, 2(8). [In Persian] <https://dori.net/dor/20.1001.1.25383833.1388.3.8.6.1>
- Asadi Peyman, Z., Tavakolinia, J., Razavian, M. T., & Ghurchi, M. (2020). Assessing the quality of tourism destinations in the center of Tehran: Case study: Grand Bazaar (District 12 of Tehran). *Urban Tourism*, 7(3), 35–50. [In Persian] <https://doi.org/10.22059/jut.2020.308107.822>
- Behzadi, S., Rahnema, M. R., Javan, J., & Anabestani, A. A. (2022). Identifying key factors affecting tourism development with a foresight approach (Case study: Yazd Province). *Journal of Arid Regions Geographic Studies*, 9(33), 37–52. [In Persian] https://jargs.hsu.ac.ir/article_161475.html
- Buhalis, D., & Amaranggana, A. (2014). Smart tourism destinations enhancing tourism experience through personalisation of services. In *Information and communication technologies in tourism 2015: Proceedings of the international conference in Lugano, Switzerland, February 3–6, 2015* (pp. 377–389). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-14343-9_28
- Chen, X., Li, L., & Ling, X. (2024). Research on driving factors of digital innovation in the tourism industry: Analysis of data from Chinese A-share listed tourism companies. *SAGE Open*, 14(4).

- <https://doi.org/10.1177/21582440241304537>
- Del Chiappa, G., & Baggio, R. (2015). Knowledge transfer in smart tourism destinations: Analyzing the effects of a network structure. *Journal of Destination Marketing & Management*, 4(3), 145–150. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2015.02.001>
- Emami, S., & Yasouri, M. (2023). A future research study in the drivers of rural tourism development in Gilan Province. *Village and Development*, 26(2), 165–196. [In Persian] <https://doi.org/10.30490/rvt.2023.358048.1453>
- Farhadi Uonaki, M., & Jahanian, M. (2023). Identifying and prioritizing effective variables of experience-based tourism in creative cultural attractions (Case study: Tehran City). *Journal of Tourism Planning and Development*, 12(44), 99–122. [In Persian] <https://doi.org/10.22080/jtpd.2023.23734.3710>
- Fattahzadeh, Y., Salehi, E., & Khasto, M. (2024). Identifying and analyzing the key drivers affecting the development of sustainable tourism with a futures research approach (Case study: Guilan Province). *Haft Hesar Environmental Studies*, 13(48), 87–104. [In Persian] <http://haftesar.iauh.ac.ir/article-1-2086-fa.html>
- Firoozi, M. A., & Zadvali Khajeh, S. H. (2017). SOAR strategic model step towards the strategic planning for development urban tourism (Case study: Tabriz metropolitan). *Journal of Zonal Planning*, 7(25), 29–40. [In Persian] <https://dori.net/dor/20.1001.1.22516735.1396.7.25.3.6>
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). (n.d.). *A proposal for Qanat-based Gonabad County: Saffron farming system and tourism potentials*. FAO Open Knowledge Repository. <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/eba99b12-2d28-4a75-8b02-dab8303593de/content>
- Gemar, G., Soler, I. P., & Moniche, L. (2023). Exploring the impacts of local development initiatives on tourism: A case study analysis. *Heliyon*, 9(9). <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e19924>
- Ghaedi, S., Maryanaji, Z., & Hosseini Siahgoli, M. (2023). Identifying key drivers effective on sustainable urban tourism in Ahvaz metropolis using future study. *Journal of Geography and Regional Development*, 21(4), 351–384. [In Persian] <https://doi.org/10.22067/jgrd.2024.85923.1372>
- Ghasemnejad, Gh. R., Saei Arsi, I., & Aghajani Morsae, H. (2021). Identification and prioritization of factors affecting the development of rural tourism in Ilam Province using the TOPSIS method. *Scientific Quarterly (Scientific-Research Article) of Iranian Political Sociology*, 4(4), 840–868. [In Persian] <https://doi.org/10.30510/psi.2022.365584.4071>
- Gheymati, M., Ashrafi, N., & Safdarian, G. (in press). Smart contextual architecture model for smart ecotourism: A sustainable tourism framework in the Makran–Chabahar Region. *Tourism Management Studies of the Smart Era*. [In Persian] <https://doi.org/10.22072/tmsse.2025.2076791.1089>
- Gretzel, U., Sigala, M., Xiang, Z., & Koo, C. (2015). Smart tourism: Foundations and developments. *Electronic Markets*, 25(3), 179–188. <https://doi.org/10.1007/s12525-015-0196-8>
- Gutierrez, E. L. M. (2021). Redefining sustainable tourism in COVID-19: A political-economy approach. *DLSU Business & Economics Review*, 30(1), 1–13. <https://doi.org/10.59588/2243-786X.1105>
- Haghi, M. R., & Heidarzadeh, E. (2022). Factors driving the realization of sustainable urban tourism with ecotourism approach, case study: Khansar city. *Journal of Tourism and Development*, 11(2), 19–36. [In Persian] <https://doi.org/10.22034/jtd.2021.285189.2338>
- Henseler, M., Maisonnave, H., & Maskaveva, A. (2021). *Economic impacts of COVID-19 on the tourism sector in Tanzania*. Archive ouverte HAL. hal-03501722.
- Higham, J., & Lück, M. (2002). Urban ecotourism: A contradiction in terms? *Journal of Ecotourism*, 1(1), 36–51. <https://doi.org/10.1080/14724040208668111>

- Jamshidipour, A. (2023). Evaluation of geotourism for Gonabad Qasabeh Qanat: Potentials and capabilities. *Geoconservation Research*, 5(2).
<https://doi.org/10.30486/gcr.2023.1975865.1119>
- Karami, F., Bayati Khatibi, M., & Talebzadeh Shoushtari, A. (2017). Determining and prioritizing factors affecting the development of medical tourism with an emphasis on domestic tourists (Case study: City of Mashhad). *Journal of Geography and Regional Development*, 14(2), 109–128. [In Persian]
<https://doi.org/10.22067/geography.v14i2.49871>
- Khodapanah, K. (2022). Identifying effective drivers on the sustainable development of rural tourism (Case study: Nir Township). *Physical Social Planning*, 9(1), 93–106. [In Persian]
<https://doi.org/10.30473/psp.2022.59895.2494>
- Kyara, V. C., Rahman, M. M., & Khanam, R. (2022). Investigating the environmental externalities of tourism development: Evidence from Tanzania. *Heliyon*, 8(6), 1–13.
<https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e09617>
- López-Molina, D., & Pulido-Fernández, J. I. (2023). Proposal to measure tourism development within a destination and segment its different territories. *Heliyon*, 9(10).
<https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e20496>
- Mendes, B., Ferreira, M. C., & Dias, T. G. (2022). Tourism as a service: Enhancing the tourist experience. *Transportation Research Procedia*, 62, 1–8.
<https://doi.org/10.1016/j.trpro.2022.02.001>
- Nazemi, S., Kazemi, M., & Okhravi, A. (2010). Prioritizing the critical success factors of TQM using fuzzy AHP to reduce performance gap: A case study. *Strategic Management Thought*, 4(2), 183–210. [In Persian]
<https://doi.org/10.30497/smt.2010.149>
- Nazemi, S., Kazemi, M., & Okhravi, A. (2012). A conceptual model for recognition of improvement priorities: Integrating performance gap and fuzzy group-AHP. *Journal of Modeling in Engineering*, 9(27), 1–12. [In Persian]
<https://doi.org/10.22075/jme.2017.1598>
- Nikbin, M. (2025). The role of urban management in smart tourism development: A study of the Tehran metropolis. *Tourism Management Studies of the Smart Era*, 2(2), 1–20. [In Persian]
<https://doi.org/10.22072/tmsse.2025.2071830.1057>
- Nilipour, A., Taghvaei, M., Nasr Esfahani, M. H., & Kouhi Esfahani, M. (2015). Identification and prioritization of factors affecting the development of health tourism. *Quarterly of New Perspectives in Human Geography*, 7(4), 45–60. [In Persian]
<https://dori.net/dor/20.1001.1.66972251.1394.7.4.3.6>
- Norouzzadeh, A. (2023). Identifying and prioritizing effective indicators in health medical tourism using the SWARA method. *Journal of Health*, 14(2), 153–168. [In Persian]
<https://www.sid.ir/paper/1089043/fa>
- Okhravi, A. (2014). Realistic solution for prioritizing different problems: A synthesis of IPA-G-FGAHP and Grace-Capabilities Matrix. *Journal of Operational Research and Its Applications*, 10(4), 85–96. [In Persian]
<https://www.sid.ir/paper/398805/en>
- Okhravi, A., & Nazari, A. (2025). Identifying and prioritizing the indicators of establishment and maintenance of green management in University of Gonabad. *Journal of Environmental Education and Sustainable Development*, 13(2), 37–54. [In Persian]
<https://doi.org/10.30473/ee.2024.69587.2684>
- Okhravi, A., Rafizadeh, Z. (2025). Identifying and prioritizing enablers and effective capabilities in the agility of the fourth generation of universities. *System Engineering and Productivity*, 5(3), 23–44. [In Persian]
<https://doi.org/10.22034/sep.2025.2053769.1269>
- Okhravi, A., Ramezani, Y., Heydarnezhad, T., & Hosein, Z. N. (2023). Identify and prioritize marketing methods by IPA-G-FGAHP technique. *Journal of Systems Thinking in Practice*, 2(3), 97–116.
<https://doi.org/10.22067/jstinp.2023.81738.1056>
- Okhravi, A., & Shakibamanesh, A. (2019). Provide the model of technology roadmapping for an advanced system. *Journal of Technology Development Management*, 7(1), 91–118. [In Persian]

- <https://doi.org/10.22104/jtdm.2019.2860.1966>
Okhravi, A., & Zamani Noghabi, H. (2024). Investigating the strategies of attracting customers in the banking industry based on marketing mixes and choosing the best scenario. *Strategic Management Researches*, 29(91), 43–74. [In Persian]
https://smr.journals.iau.ir/article_709341.html?lang=en
- Okhravi, A., & Zandanbaran, A. (2025). Improvement scenarios for employee empowerment in fourth-generation universities: An integrated meta-synthesis and IPA-G-FGAHP approach. *Quarterly Journal of Training and Development of Human Resources*, 12(45), 171–194. [In Persian]
<http://istd.saminattech.ir/Article/50006>
- Pomianek, I., & Kljajić, N. (2025). Development of sustainable tourism driven by policies, consumer trends, and environmental challenges in Poland and Serbia. *Acta Scientiarum Polonorum Oeconomia*, 24(2), 13–29.
<https://doi.org/10.22630/ASPE.2025.24.2.6>
- Pormayeh, R., Ramzanipour, M., Bozorgmehr, K., & Haghazad, A. (2023). Survey and prioritization of tourist areas of Lahijan city in terms of sustainable urban tourism indicators. *Journal of Studies of Human Settlements Planning*, 18(2), 1–14. [In Persian]
<https://dorl.net/dor/20.1001.1.25385968.1402.18.2.1.0>
- Safaei Pour, M., & Shanbehpoor, F. (2021). Structural analysis of urban development of Ahvaz metropolis with futuristic research method. *Journal of Sustainable Urban & Regional Development Studies (JSURDS)*, 1(2), 1–18. [In Persian]
https://www.srds.ir/article_127098.html
- Sandelowski, M., & Barroso, J. (2006). *Handbook for synthesizing qualitative research*. Springer Publishing Company.
- Schorner, B. (2010). Sustainable mountain tourism development illustrated in the case of Switzerland. *Grand Valley State University*, 6(1), 87–108.
<https://scholarworks.gvsu.edu/spnhareview/vol6/iss1/7/>
- Shakouri, B., Khoshnevis Yazdi, S., & Nateghian, N. (2017). The impact of tourism development on Iran's economy. *Journal of Economics and Business Research*, 8(16), 33–52. [In Persian]
<https://sanad.iau.ir/fa/Journal/jebr/Article/1046212>
- Shamsoddini, A., Ghaedi, M., & Jamini, D. (2022). Identifying and analysis of key factors affecting the development of tourism in the urban spaces of Tehran with a future research approach. *Journal of Urban Environmental Planning and Development*, 2(7), 125–134. [In Persian]
<https://doi.org/10.30495/juepd.2023.1986275.1195>
- Shirzadi, A. R., Zamani, Z., & Arbabi, Sh. (2020). Evaluation of factors affecting the tourism industry in the short and long term in selected Silk Road countries. *Quarterly Journal of Development Strategy*, 16(1), 165–188. [In Persian]
- UNESCO World Heritage Centre. (2016). *The Persian Qanat: Qasabeh Qanat of Gonabad* (World Heritage Property No. 1506).
<https://whc.unesco.org/en/list/1506/>
- Wondirad, A. (2019). Does ecotourism contribute to sustainable destination development, or is it just a marketing hoax? Analyzing twenty-five years contested journey of ecotourism through a meta-analysis of tourism journal publications. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 24(11), 1047–1065.
<https://doi.org/10.1080/10941665.2019.1665557>
- Zakari, S., & Sadeghloo, T. (2021). Prioritization of tourist attractions with the aim of tourism development (Study area: Mashhad). *Geographical Journal of Tourism Space*, 10(38), 19–34. [In Persian]
<https://dorl.net/dor/20.1001.1.22518827.1400.10.38.2.6>
- Zargham Boroujeni, H., & Sedigh Bazkiagourab, M. (2025). Explanation of the smart tourism destination model (Case study: Tourism companies in Tehran). *Tourism Management Studies of the Smart Era*, 2(1), 17–35. [In Persian]
<https://doi.org/10.22072/tmsse.2025.2042349.1013>